

PÉCSI GYÖRGYI

„Mindig magunkért, soha mások ellen”

Láng Gusztáv: Dsida Jenő költészete

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

„Egy költő életműve mindig ellátja az embert az el nem végzett munka szorongó tudatával. A régi latin mondás szerint a művészet hosszú, az élet azonban rövid, ami az én esetemben, aki Dsida Jenő költészetét választottam kutatásaim egyik tárgyául, azt jelenti, hogy sokkal több megválaszolható kérdésre fogok bukkanni Dsida Jenő életművében, mint amennyit meg tudok írni” – jegyzi meg a *Dsida Jenő költészete* című monografikus könyvében kedélyes öniróniával Láng Gusztáv. A magyarzkodásra részben irodalomtörténeti habitusa, részben a Dsida-életmű viszontagságos fogadtatástörténete készítheti Láng Gusztávot. Ez utóbbinak része immár Láng Dsida-monográfijának rendhagyó története is.

Láng Gusztávnak, ahogy a kötet I. részének, tulajdonképpeni monográfiájának *Epilógusában* írja, egyetemi szakdolgozatterve volt Dsida költészete, amely 1971-ben kandidátusi disszertációvá „terebélyesedett”. (Láng 1959–1984 között tanított a Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetemen. Kántor Lajos közlése szerint a disszertációt annak a Gavril Scridonnak lett volna feladata visszautasítani a Securitate megbízásából, aki utóbb egy erősen kifogásolható összefoglalót írt a romániai magyar irodalomról. KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland*, Bookart, 2018, 46.) „Megjelentetésétől akkor azért álltam el – bár kiadó volt rá –, mert csonkának éreztem. A *Psalmus Hungaricus*ról például nem írhattam – e költemény akkoriban »tiltott szöveg« volt, tárgyilagosan értelmezni nem lehetett –, s a költő katolicizmusát is csak érinthettem” – írja, helyette, ahogy a publikációs lehetőségek engedték, a disszertáció egyes fejezeteit önálló tanulmányokká dolgozta át (kötetben: *Vers és válság. Jegyzetek a fiatal Dsida expresszionizmusáról*, 1973), és szorgalmazta a teljesebb Dsida-életmű közzétételét (*Versek és műfordítások*, 1974; *Összegyűjtött versek és műfordítások*, 1983). A nyolcvanas évekre kolozsvári egyetemi munkája ellehetetlenült, 1984-ben áttelepült Magyarországra, nyugdíjazásáig a szombathelyi Tanárképző Főiskolán tanított. És folytatta a „megválaszolható kérdésekre” a válaszkeresést (*A lázadás közjátéka. Dsida-tanulmányok*, 1996), illetve a hagyaték gondozást: 2011-ben Urbán Lászlóval végre a legteljesebb Dsida-versek kiadását is közzétehetette CD-n.

Láng Gusztáv hosszú előzmények – addigra már mintegy négy évtizeden át foglalkozott Dsida költészetével –, számos résztanulmány közlése után, 2000-ben tette közzé *Dsida Jenő költészete* címmel a Kriterion Kiadónál Dsida-monográfiáját. Alapja kandidátusi értekezése, amely részben az említett tanulmányokból egészült ki, részben a két nagy Dsida-opus, a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt*, illetve a *Psalmus Hungaricus* verselemzésével (utóbbi a kötetben *A „magyar zsoltár” polifóniája* című záró fejezet), amelyeket Láng a kilencvenes években Sipos Lajos, illetve a marosvásárhelyi Látó folyóirat főkérésére írt.

E mostani, 2021-es, legújabb kötetének első nagyfejezete a 2000-ben megjelent könyv „frissített és bővített” anyagát tartalmazza, amelyben a *Psalmust* elemző ciklus bővül a *Tükör előtt – Psalmus után* című tanulmánnyal, megerősítve a korábban már jelzetteket, hogy Dsida „messianisztikus transzilvanizmusának” a költő habitusa szerint a *Tükör előtt* című kompozíció feleltethető meg. Illetve négy könyvoldalni szöveggel (mintegy negyedrésze a teljes írásnak) egészül ki a költő avantgárd korszakát taglaló fejezet záró tanulmánya, *A lázadás közjátéka – a Bútorok* cíművel. A pótlásban hangsúlyosan újraértelmezi a „költő politikai nézeteiről annak idején kialakított” vélekedését. Emlékezetes, hogy 1956-ban Panek Zoltán cikke indítja el a Dsida-pört, amely után a teljes tiltásból Dsida költészete részben visszakerülhetett a nyilvános irodalomba. Mint Láng írja, 1950 és 1980 között csak *haladó* művész számíthatott méltánylásra, értelemszerűen az akkortájt íródott recepció Dsida legalább részbeni rehabilitációja érdekében a költő baloldaliságát, radikalizmusát hangsúlyozta, s Láng maga is, a költő korának baloldali avantgardizmusában elhelyezve, társadalmi igazságtalanságokra adott válaszként értelmezte a *Bútorokat* és az azzal rokon verseket, utóbb viszont,

meggyőzően, a keresztényszocialista eszmékből következőnek. A *Bútorok* vershez később rendre visszatér az irodalomtörténész, nem esztétikai minősége, inkább a költői életműben való pozícionálása miatt.

A mostani könyv második nagyfejezete a 2000 után írott Dsida-tanulmányokból válogat. Ez utóbbi írások a *Kérdezz másképp...* című, 2015-ben megjelent tanulmánykötetében (is) megjelentek – eredetileg pedig a Szatmárnémetiben rendszeresen megtartott Dsida-émlénapok előadásaira készültek, s a monográfiában már felvetett dilemmák erőteljes újragondolásai (Dsida katolicizmusa, Dsida és Kosztolányi, József Attila, Pilinszky). A kötet legutolsó írása, az *Újraolvasás*, alcíme szerint *olvasónapló, avagy előkészületek egy tanulmányhoz*, „az el nem végzett munka szorongó tudatáról” értesítve újabb megközelítés, ezúttal Dsida „világképhordozó nagykompozícióihoz” (bár tulajdonképpen jóval több, mint *előkészület*).

Ez a történet szinte modellszerűen leképezi a létező testvéri szocializmus kisebbségi irodalomtörténészének az alkotói lendületét is megtörő szabadságfokát. Az irodalomtörténész egyik fő kutatási területének a Dsida-életmű feldolgozását választotta, megírta a disszertációt, ahogy lehetett, de önkorlátozva magát, a publikálást már nem vállalta. Mondhatnánk persze, hogy az 1984-es kényszerű magyarországi áttelepülését követően vagy a rendszerváltozások után kikerekíthette volna a hiányokat – ám a hivatalos „anyaországi” közeg sem kedvezett egy gyanúba keveredett nemzeti és katolikus költészetnek, sem az e lírával foglalkozó „priuszos” irodalomtörténésznek. Másrészt nyilvánvaló, hogy a jó évtizedes hiátus megtöri a lendületet, egy nagy munkát folytatni nem, csak újraírni lehet. Harmadrészt pedig Láng Gusztávot a megválaszolendő kérdések, azaz a problémák jobban vonzották, mint a dolgok „lekerekítése”. És végül: Láng Gusztáv Tanár úr (nagy T-vel) tanárként epikuroszai nyugalommal és derűvel szétosztotta magát. Amúgy meg, a bölcsesség értékudatának kegyelmével, eszébe sem jutott gondozni a karrierjét.

Mármost kérdés, hogy ez a „kalandos” háttérrel bíró, némiképp önálló darabokból is összeálló és szükségképpen ismétléseket tartalmazó könyv teljesíti-e azt, ami egy monográfiától elvárható. A kérdésre megnyugtató igennel válaszolhatunk, teljes és egész alaplómű a Dsida-portré (élet- és pályakép, korkép, korba ágyazottság, példás verselemzések, elhelyezés az irodalomtörténeti kánonban stb.). Bár hiányoznak a szokásos filológiai aprómunkák, például a már említett '56-os Dsida-ügy részletes feldolgozása, a fogadtatás minuciózus feltárása, Dsida viszonya az Erdélyi Fialatokhoz stb. – ami azért fájó kicsit, mert a 20. századi erdélyi magyar irodalom (egyik) legjobb ismerője és értője, Láng Gusztáv annyi energiát fordított Dsidára, hogy abból egy szabályos nagymonográfia is kiteljesedhetett volna. De máris korrigálom magamat: tulajdonképpen benne van a filológiai aprómunka is (a családeredettől az életrajzi tényeken át az imént hiányként említettek földolgozásáig), csak ökonomikus tömörséggel, és némiképp elszórtan. Ám azáltal, hogy a Dsida-életmű két kulcsmotívumát, katolicizmusát és transzilvanizmusát (*Miért borultak le... és Psalmus...*), illetve az irodalomtörténeti kánonban való elhelyezését mintegy három-négy évtizedes tapasztalattal bontja ki a szerző, egyre letisztultabb, egyre lényegibb Dsida-értelmezés nyert formát.

•

Láng Gusztáv, okkal, visszatérően nagy hangsúlyt helyez Dsida költészetének viszontagságos fogadtatására, ingatag kanonizációjára, valójában Dsida több irányból történő mellőzöttségére: a maga korában nem volt helyén az erdélyi irodalmi értékrendben (a kánon csúcsának a korabeli kritika a Reményik–Áprily–Tompai triászt tekintette), a magyarországi irodalomban még annyira sem – utóbbiban a mai napig nincs helyén. Jóllehet Görömbei András már egy 1994-es válogatott Dsida-kiadás utószavában szóvá tette, hogy „érthetetlen [...], miért kell újra és újra felfedezni Dsida Jenő költészetét. Miért nem tudja ez a különleges művészet úgy elfoglalni végre a helyét a magyar költészet történetében, hogy az irodalomértők napi táplálékává, állandóan kéznél levő, ismert, élő értékévé lenne végre?” Hogy Dsida mennyire nem „szervesült” a magyarországi irodalomtörténet-írás egyik erős vonulatában, jelzi, hogy éppúgy kifejejtődött a Szegedy-Maszák féle *A magyar irodalom története I–III.* (2008) kötetből, ahogy Gintli Tibor és Schein Gábor *Az irodalom rövid története 2.* (2008) kézikönyvből, de még a kisebbségi irodalomra érzékeny Grendel Lajos is hevenyészett rövidséggel intézi el *A modern magyar irodalom története* (2019) című egyszemélyes áttekintésében. Erre jegyzi

meg Kántor Lajos a fentebb már említett *Száz év kaland* kötetben, hogy ebben valószínűleg a Nyugat öröksége él tovább. (Nemes Nagy Ágnes a „báj és halál összetéveszthetetlen költőjének” nevezi, Tandori Dezső szerint pedig azt sínylette meg költészete, hogy nem tudott elszakadni a polgári szalonvilágtól.)

A harmincas években Magyarországon gyakorlatilag tudomást sem vettek Dsidáról, jegyzi meg Láng Gusztáv. Jóllehet Dsida Babitsot mesterének tekintette, a mester egyetlen versét sem közölte a Nyugatban. Trianon után először valóban a Reményik–Áprily–Tompai triász szólaltatta meg a hazavesztés fájalmát, közéletiségük miatt őket a Nyugat ignorálta, de nem vették észre, hogy a következő nemzedék – Dsida, Szemplér Ferenc, Szabédi László – helikoni költőinek az újklasszicista eszménye és poétikája rokon az övékével. Mindez azért érthető nehezen, mert – hangsúlyozza Láng – (bár/ugyan) Dsida erdélyi költő, a magyar irodalom *egészét* tekintve a Nyugat-nemzedék költője. „A kisebbségi magyar irodalmakról leggyakrabban hallható kijelentés az, hogy az *összmagyar* (némi fellengzéssel az *egyetemes magyar*) irodalom szerves részét alkotják. Ennek azonban csak akkor van tartalma, ha az irodalomtudomány – a *nyelvi egység* vitathatatlan ténye mellett – kimutatja a kisebbségi magyar irodalmakban a magyarorszáival azonos (vagy velük rokon, esetleg őket kiegészítő) tendenciák, stílustörekvések, áramlatok jelenlétét. Dsida költészetének *erdélyisége* [...] egy olyan megformáltságban s egy olyan költői világkép összetevőjeként jelentkezik (vagy pontosabban e világkép olyan általános hangoltságaként), amely a '30-as évek magyar újklasszikus irányának képviselőjévé avatja. Ha ez irányzaton belül legközelebbi lírikus rokonait keressük, nemzedéktársként Radnótit, mestereként Babitsot és Kosztolányit kell megemlítenünk” [kiemelés az eredetiben].

Láng Gusztáv példaértékű szemlélete és erőfeszítése arra irányul, hogy a magyarországi-erdélyi irodalmi párhuzamosságokat és sajátosságokat az életmű alakulásában vizsgálja és értelmezze. Fontos megállapítása, hogy Dsida költői világképének a nyugatos esztétizmus, a katolikus kereszténység és a transzilvánizmus a meghatározója. (Talán csak a legutóbbi egy-két évtizedben, talán csak a legutóbbi nemzedékek indulásával vált többé-kevésbé természetessé politikai határok helyett esztétikai szempontú tagolásban szemlélni a legújabb magyar irodalmat. De, sajnálatos módon, visszamenőlegesen nem vagy csak kivételként történt meg az irodalomtörténet-írásban a Magyarország határain túl írt életművek, művek integrálása – például Márai Sándoré.)

Dsida pályájának első szakaszát (*Leselkedő magány kötet és Az elvetélt kötet – Menni kellene házról házra*) magyarországi költészettörténeti kontextusában is vizsgálja, és megállapítja, hogy a Nyugat harmadik nemzedéke „költőinek pályaképe hasonló módon alakult: első verseikben Ady és a nyugatosok formakultúrájának visszfénye csillog, de hamarosan »átiratkoznak« az avantgardizmus iskolájába, a harmincas évek elejétől pedig fokozatosan visszatérnek a hagyományos formateremtő elvekhez”. A korai verseit jellemző intellektuális szorongás, titokmotívum, idegen-ség szimbolista és expresszionista jelképhasználata a tízes-húszas évek nyugatosainak válságlírásával rokon ugyan, ám már ekkor sem sejtelmeket akar csak tolmácsolni – a közösségre találás vágya vezérli. Ez a vágy az avantgárd versekben (*Bútorok, Amundsen kortársai*) a húszas évek gazdasági világválságának hatására társadalmi töltést kap – eredője azonban nem a baloldali eszmeisége, hanem a keresztény ember társadalmi felelőssége. „A szegény ember Jézus képmása [...] a szegényekkel vállalt szolidaritás így lesz egyszersmind a szentség előtti meghajlás is.” Láng nemcsak Dsida törésmentes keresztény hitével igazolja, hogy a versben a költő a profán társadalomkritikát összeegyeztethetőnek tekinti a keresztény hittel és szakralitással, megerősítette őt ebben – az újabb kutatásokra hivatkozva – a társadalmi kérdések iránt elkötelezett Majláth Gusztáv püspök is.

A húszas évek második felében jelentkezik – Babits nyomán – a magyar költészetben a klasszicizáló igény. Dsida „életművének alakulásában ugyanaz a pályaképmódel ismerhető fel, mint a József Attiláéban, a Radnóti Miklóséban”. A bukolikák révén a Radnóti-párhuzam ismertebb, meglepőbb és izgalmasabb a József Attilával való rokonság, amelyet a félmúltban éppen a baloldali költőideál takart ki, mintegy kijátszva a két költőt egymás ellenében. Láng egyrészt a mindkét költőt jellemző avantgárd korszak messianizmusát, illetve a küldetés elvégezhetetlenségét veti össze a *Lázadó Krisztus* és a *Messze látok* című versek Krisztus-képe alapján – egyik ateista, másik hívő katolikus, ám istenkeresésük indulata rokon –, másrészt a két költő korai szerelmi lírája szelíd erotikájának büntudat-nélküliségében. Ugyan később más-más irányba fordultak, de az alkati rokonság,

az erősen kollektivista világnézet (és kritikája: *Eszmélet*, illetve *Tíz parancsolat*) fönttartja a rejtett párhuzamot. Nemcsak József Attilát fedezte fel Dsida az erdélyi irodalom számára, Georg Trakl is, a magyarországiaknál korábban. *Kosztolányi és Dsida* összevethetőségét szerepváltó-szerepkereső magatartásukban mutatja ki, másutt, visszatérően az újklasszikus irány jellegzetes – Láng „világképhordozó nagykompozíciónak” nevezi – hosszú versére való egyidejű rátalálást. Mindez, állapítja meg, azt igazolja, hogy Dsida nem követője volt a magyarországi törekvéseknek, hanem öntörvényű alkotó, s nemzedékével együttesen teljesítették ki az irányt.

A monográfia másik súlyponti kérdése a katolikus költő gondolkör vizsgálata. Az irodalomtörténész Dsida katolicizmusát összetettnek látja. Vallásos hitéhez hű maradt, de nem vallásos irodalmat művelt, hitbuzgalmit végképp nem. Katolikus költő volt Mécs László meg Sík Sándor, Dsida katolikussága viszont Babitséval rokonítható, aki egyszer írta le, hogy katolikus, de mindjárt pontosított, hogy *egyetemes*, illetve Pilinszkyével (*Veronika-kendők. A Krisztus-arc Pilinszky és Dsida költészetben* – újabb tanulmány), aki identitását úgy határozta meg, hogy „költő vagyok és katolikus”. Dsida „hitvallóbb” volt, „de következetesen *kereszténynek* mondta magát verseiben”.

Dsida katolikus hitét meghatározta a mélyen vallásos szülői ház, a szatmári katolikus gimnázium, a gyermekkorból hozott élmények, s élete végéig eleget tett vallási kötelezettségének. Hitét átjárta a Szent Ferenc-i alázat, a szegényekkel való szolidaritás, s maga is tagja volt és maradt a ferencesek harmadik (világi) rendjének. Láng szerint istenhívő volt a költő, ám ugyanakkor pontosan tudta: „de a költészet más” – mint megjegyezte József Attila *Döntsd a tőkét!* kötetének kritikájában.

Láng Gusztáv végigköveti az életműben ennek a dilemmás istenhitnek, Krisztus-képnek a változásait. Egyik emblematikus darabja a *Kéményseprő*, a vers a zord istenkép helyett azt a Krisztust emeli ki, aki hozzánk hasonló. A keresztény tanítás szerint Krisztus emberré lett, a Dsida-versben a szenvedést átvállaló ember vált Krisztushoz hasonlóvá. Ugyanakkor ez a Krisztus-kép nemcsak az evangéliumi szeretet, szolidaritás ikonja, de a költői küldetéstudat, messianisztikus szerep analógja is. Ez utóbbinak legteljesebb darabja a *Nagycsütörtök* című vers: „a tusakodás a halálfélelemmel, a küldetéstől visszarettenő saját gyarlósággal a költő jelenében és valóságában is átélhető élmény úgy, hogy a kettő (a valóságos és a szerepként vállalt helyzet) analógiája annyira szoros, hogy egymásba oldódásuk-gazdagodásuk Dsida valamennyi ilyen verséhez képest teljesebb lehet”.

Láng meggyőzően bizonyítja, hogy a költőnek ellentmondásos volt az Istenhez való viszonya, és éppúgy viaskodott Istennel, mint Ady. Egyrészt Dsida istenképében a föltétlen hit jegyében a halál nem a vég, hanem célhoz érés, ahol a földi veszteségért kárpótol a túlvilág látomása (*Hulló hajszálak elégiája*), másrészt szembe kell nézni az emberi lét tökéletlenségével és az „ismeretlen túlvilág rettenetével” (*Hálóing nélkül; Eláru, mert világít*). A *sötétség*-versekben, halál-versekben „riasztó a felismerés, hogy az istennel találkozás egyetlen lehetősége a halál”. Ez az egzisztencialista dilemmás istenkép azonban értelmezésében végül harmóniába áll a Krisztus-arcú emberképpel. A *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* újklasszicista darabjában a szerelmet Szent Ferenc-i alázattal a szenvedés, az áldozatvállalás oldja sztoikus békébe, a *Tükör előtt* költemény pedig a költői küldetés értelmét foglalja össze. Mert ha nem is tud választ adni a lét egzisztenciális kérdésére, Krisztus követése olyan erkölcsi példa, „amelyben benne van ennek az elfogadhatatlan sorsszerűségnek az elfogadása [...], mert szüksége volt erre a küldetéstudatra, érezvén, hogy csak ezzel a vállalással teheti valóban értelmessé, ha úgy tetszik, Jézushoz hasonlóvá a saját életét. S ezzel Jézushoz hasonlóvá a halált, amelytől rettegett” (*Az imitatio két jelentése* – újabb tanulmány).

A Dsida-költészet kanonizációjának leginkább neuralgikus pontja erdélyisége, magyarsága. Saját korának olvasói Dsidát nem tekintették „igazi” erdélyi költőnek, a korabeli erdélyi kánon csúcán a kisebbségi sorsot felpanaszló Reményik-Áprily-Tompa triász állt – Dsida elfogadta a rögzült (megmerevedett) kánont, nem lázadt ellene. A kommunista időkben mint nacionalistát tiltották be és bélyegezték meg. A rendszerváltás után viszont az életműből kiemelt *Psalmus Hungaricus* vers alapján a kisebbségi sors radikális vállalójaként vált népszerűvé. A 2000-es monográfia ezt a témakört tárgyaló *A „magyar zsoldár” polifóniája* nagyfejezete és az értelmezést tovább árnyaló új tanulmány, az *Újraolvasó* a könyv legizgalmasabb, de mindenképpen igen fontos része.

A recepció Dsida két nagy versével nem tudott mit kezdeni, a korai *Bútorokkal* és a *Psalmusszal*. Látszólag mindkét, Dsidától szokatlanul radikális hangon megszólaló vers idegen, előzmény és folytatás nélküli az életműben; egyik „baloldalisága”, másik transzilván hűsége miatt nem látszott

beleilleszthetőnek. Láng poétikai és alkotás-lélektani szempontból érvel a művek szervessége mellett. Dsida indulásakor a nyugatos szerepkánont vallotta, amelyet Babits határozott meg. Költészetében elhatárolta magát a közvetlen közéleti, társadalomkritikai kérdésektől, szegényekkel való mély szolidaritása keresztényi természetű volt, s ez az Erdélyi Fiatalokkal való találkozása és a nagy gazdasági világválság tapasztalata idején robbant. A „szereppel” való azonosulás, illetve a környezet elvárása a szereppel szemben lefojtotta a szolidaritás kifejezését. Hasonló, azaz korántsem előzmény nélküli folyamat zajlott le benne a magyarsághoz, kisebbségi sorshoz fűzött kapcsolatában. Az irodalomtörténész szerint a szereppel való azonosulás „az elvárások korlátozó-önkorlátozó hatása elfojtások folyamataként érvényesül költészetében, s amikor ezek az elfojtások már-már költői szabadságát és identitását veszélyeztetik, a szerepidegen indulatok robbanásszerűen törnek ki egy-egy költeményben. Ilyen »indulatrobbanás« a *Bútorok*, és ilyen a *Psalmus Hungaricus*.”

Láng már a korai Dsida-versekben kimutatja a transzilván érzékenységet (tájversek), indulásakor Reményik hatását (korai Erdély-versek). A költő azonban az „etikai alapozottságú, messianisztikus elemekkel átszőtt erdélyiség-eszméhez állt legközelebb”; az erdélyiségnek a Makkai Sándor által vallott eszményét vallotta, amely szerint a kisebbségnek közvetlenül az egyetemeshez kell kapcsolódnia – ez egybevágott a babitsi értékállalással. A harmincas évekre azonban a kisebbségi sors megoldásának reménye megrendült: az első nemzedék, a Kós Károly- és Reményik-féle három erdélyi nemzet testvériségének gondolata is, és a Makkai-féle, a minőség eredményességébe vetett hit is. Az erdélyi sorspanasz ott érlelődött korábban – a *Kerülöm a neved* nyílt válasz volt az elfojtásra –, s itt robban. Láng szerint a *Psalmus* a transzilvanizmus válságérzetének a verse: megtagadja addigi saját ars poeticáját, de – s ez a lényeges – „nem Makkainak azt a tételét tagadja a költő, hogy a kisebbségi költészetnek az egyetemeshez kell kapcsolódnia – azt vonja kétségbe, hogy ez lehetséges”. Radikálisan leszámol az Európa-hittel, illúzióknak nevezi, és a *magyart*, a nemzetit válassztja. Kós Károly még hitte, hogy létezik transzilván valóság, Dsida tudta, hogy már nem létezik, önámítás – és ezt mondta ki a versben, ez sokkolta Reményiket és Kóst, utóbbit olyannyira, hogy még „káromkodni is elfelejtett”: „Nem az erdélyiség-eszme érvénytelenségére döbben rá a vers alánya, hanem *megvalósíthatatlanságára*. Ez utóbbinak oka az *egyoldalúság*, a közös erdélyi lélek tételle nemcsak az erdélyi népek történelmi testvériségét vallotta, hanem – bár többnyire kimondatlanul – egyenrangúságukat is. Ezt azonban csak a kisebbségek ismerték el, a többség úgyszólván soha. A *Psalmus* ennek a magára maradottságnak a sikoltó vallomása” [kiemelés az eredetben].

A *Psalmus* radikalizmusa azonban idegen volt a költő habitusától, keresztényi messianizmusától. Dsida a *Psalmus* után írja meg a *Tükör előtt* című nagy versét – amelyben nem továbbírja vagy visszavonja a *Psalmus* tagadását, hanem visszatérni látszik korábbi transzilván eszményéhez, de úgy, hogy „a *Magunk revíziójának* Makkaija mellett a *Nem lehet* szerzőjét sem tagadják meg. A küldetés immár nem céltudatos vállalás, hanem isteni »rendelés«, s nem remény és bizonytalanság fűti, hanem keresztény alázat s halál előtti sztoikus béke lengi be.” Megérti az apák fájdalmát, de továbblép, és új programot, új transzilvanizmus-eszményt fogalmaz meg. Láng Gusztáv – a maga számára is kései felismerésként – úgy véli, Dsida valószínűleg Gandhi Szatrájgraha programjában ismert rá a sajátjára: Gandhi erőszak nélküli programja, az indiai béke és a jézusi szeretet lényegében ugyanaz. A *Tükör előtt* – az életmű egyik csúcverse – a fájdalmas dilemmákat a testvériség eszméjébe oldja: „Bolyongani faluról falura. / Durva darócban gazdag, tiszta szellem. / Egymás szolgája mind és nem ura. / Csecsemő csámcsog minden anyamellen. / Így készülünk szelíd háborúra, / mindig magunkért, soha mások ellen, / sőt párolunk és vásznakat szövünk / s míg kisebbítnek, lassan megnövünk.”

•

Dsida temetésén Molter Károly annyit mondott, „költő volt, semmi más”, ez a lefitymálás hosszan rajta maradt. A gond nem Dsidával volt, van, hanem a mindenkori olvasói elvárással. A sztálini kemény diktatúra éveiben amiért korábban egyik vagy másik írócsoport, irányzat külön-külön elmarasztalta, együttes váddá vált. A befogadói töredezettségnek az eredménye, hogy mozaikos kép él róla: katolikus költő, finom lelkű humanista, baloldali, nem vállalta a kisebbségi sorsot, majd a *Psalmusszal* végül mégis vállalta, ő vállalta. Láng Gusztáv ezt a darabosságot, mozaikosságot meg-

győzően feloldja. Dsida erdélyi költő, a Nyugat harmadik nemzedéke és a helikoni irányzat költője, a messianisztikus transzilvanizmus megvalósítója. És függetlenül attól, hogy Dsida költészetének kánonbeli szerepét hova teszi a kortárs magyar irodalomtörténet-írás, a *Nagycsütörtök* című vers az egyetemes vagy összmagyar költészetben archetípussá vált.

Mulasztásom, hogy nem hívtam föl a figyelmet Láng Gusztáv rendkívül invenciózus verselemzéseire – elemzése a lelki rokonság, mély empátia, szakmaiság és líraiság kivételes iskolapéldái. Okkal volt oly népszerű Erdélyben *Kiskatedra* című, irodalomtanulást támogató műelemzés-sorozata a *Korunk* folyóiratban. A Tanár úr egy helyütt Dsida-könyvéről azt mondta, hogy a lényegét kétszáz oldalon is el lehet mondani – elmondta, kibővítve másodsorra, háromszázon. (Ezt a recenziót is lehetett volna rövidebben.) (*Savaria University Press, 2021*)

JOSEPH KÁDÁR, *Hommage à Kassák, 1987, szitanyomat*

